

Závěrečná zpráva o projektu
„Dokumenty československé zahraniční politiky“

RM 14/02/08

Řešitel projektu: doc. PhDr. Jan Němeček, DrSc.

Termín: dlouhodobý ediční projekt

V rámci tohoto projektu, zpracovávaného Historickým ústavem AV ČR, v. v. i. a Ústavem mezinárodních vztahů v. v. i. ve spolupráci s Národním archivem, byly připraveny další svazky edice Dokumenty československé zahraniční politiky. Cílem publikací bylo zdokumentování vztahů československé exilové reprezentace s velmocemi a s dalšími státy v rovině politické a diplomatické. Jde o zpřístupnění základních dokumentů, nacházejících se v českých a slovenských archivech (v případě válečné řady B i českých fondů uložených v archivech zahraničních) a vztahujících se k dějinám československé zahraniční politiky tak, aby byla vytvořena souvislá ediční diplomatická řada odpovídající standardním edicím rozvinutých zemí (ADAP – Německo, ADÖ – Rakousko, DDF – Francie, DBFP – Velká Británie, FRUS – USA etc.). Pracovně je edice rozdělena na řadu A (1918–1938) a na řadu B (1939–1945). V roce 2008 byl zpracován 2. svazek dokumentů československé zahraniční politiky k roku 1937 (*Československá zahraniční politika v roce 1937*), zahrnující období od 1. srpna do 31. prosince 1937. V roce 2009 byl zpracován 2. svazek dokumentů československé zahraniční politiky k letům 1940–1941 (*Od uznání československé prozatímní vlády do vyhlášení válečného stavu Německu*), zahrnující období od 1. května do 31. prosince 1941. V roce 2010 byl dokončen 1. svazek dokumentů československé zahraniční politiky k roku 1942 (*Československá zahraniční politika v roce 1942*), zahrnující období od 1. ledna do 31. července 1942.

V provozu jsou webové stránky projektu (www.dczp.cz), které se budou dále rozšiřovat. Pokračovala také heuristika k dalším svazkům v příslušných domácích archivech (zejména Archiv ministerstva zahraničních věcí, Národní archiv, Archiv Ústavu T. G. Masaryka, Archiv Kanceláře prezidenta republiky a další) i v archivech zahraničních – The National Archives Londýn, The National Archives and Record Administration Washington a další. Současně byly vydány i popularizační články, např. u příležitosti výročí podepsání mnichovské dohody články Jana Němečka a Jana Kuklíka v Akademickém bulletinu /2008, č. 9, s. 2–3/, Lidových novinách /25. a 30. září 2008/ či Právu /26. 9. 2009/. Je třeba připomenout, že v praxi grantových agentur (České republiky i Akademie věd ČR) se běžně počítá na vydání jednoho svazku doba tří let, zatímco v projektu Dokumenty československé zahraniční politiky vychází jeden až dva svazky každoročně, což ovšem vyžaduje od autorského týmu (jenž je na rozdíl od ob-

dobných zahraničních edic velmi skrovný) nejen práci na již hotových rukopisech, ale souběžně i přípravu shromažďování dokumentů pro rukopisy následující.

Celkem byly v rámci projektu RM 14/02/08 vydány v letech 2008–2010 následující svazky Dokumentů československé zahraniční politiky:

- *Československá zahraniční politika v roce 1937*, Dokumenty československé zahraniční politiky, sv. A/19/2, ed. Jindřich Dejmek, Praha 2008, ISBN 978-80-86506-74-6, 656 s.

- *Od uznání československé prozatímní vlády do vyhlášení válečného stavu Německu*, Dokumenty československé zahraniční politiky, sv. B/2/2, ed. Jan Němeček (vedoucí kolektivu), Jan Kuklík, Helena Nováčková, Ivan Šťovíček, Praha 2009, ISBN 978-80-86506-83-8, 544 s.

- *Československá zahraniční politika v roce 1942*, Dokumenty československé zahraniční politiky, sv. B/3/1, ed. Jan Němeček (vedoucí kolektivu), Jan Kuklík, Helena Nováčková a Ivan Šťovíček, Praha 2010, ISBN 978-80-86506-92-0, 473 s.

Předkládané svazky navazují na předchozí vydané svazky řady A a B edice Dokumenty československé zahraniční politiky a jsou výsledkem dlouhodobého výzkumného projektu, který byl řešen Historickým ústavem AV ČR ve spolupráci s Ústavem mezinárodních vztahů a s Národním archivem.

Písemnosti československé zahraniční služby z meziválečného období jsou rozděleny na dvě základní části. Jednak jsou to jednotlivé sekce ministerstva zahraničních věcí (zejména stěžejní z hlediska provádění vlastní zahraniční politiky státu byla sekce politická). Základní organizační rámec ministerstva zahraničí tvořilo v roce 1937 – v návaznosti na předcházející fungování úřadu – pět sekcí (odborů) a dále pak kabinet, z jejichž fondů byly vybírány dokumenty pro tuto edici. Páteř edice však tvoří – vedle základních dokumentů smluvní povahy – politické zprávy československých diplomatů z jednotlivých zemí, uložené ve fondech politických zpráv jednotlivých zastupitelských úřadů, ať už se jednalo o zprávy politické či o zprávy periodické z jednotlivých metropolí, podávané jako souhrn za určité období, uložené v Archivu ministerstva zahraničních věcí (AMZV), který zůstává pro meziválečné období zcela nepochybně hlavním pramenným zdrojem.

Ze zastupitelských úřadů v zahraničí byla pro vedení pražské zahraniční politiky v polovině třicátých let jistě nejdůležitější vyslanectví u pěti evropských velmocí a dále zastupitelské úřady v metropolích sousedních států a malodohodových spojenců; ostatní vyslanectví, včetně např. vyslanectví ve Washingtonu, hrála vzhledem k tehdejšímu charakteru evropské politiky úlohu spíše doplňující, byť – vzhledem ke globálním zájmům obou klíčových spojenců ČSR, Francie a SSSR – se stále zřetelněji projevovala zvláště role vývoje na Dálném východě

i v evropských událostech a i v vnitrozemské Praze ji museli brát na zřetel. Tento rys v následujícím období ještě sílil, ČSR ovšem jako menší stát neměla samozřejmě šanci vývoj v těchto oblastech jakkoliv ovlivnit.

Jedním z neklíčovějších zastupitelských úřadů pro formulování československé politiky bylo vyslanectví ČSR ve Francii. Již od počátku roku 1921 je vedl (v československých podmínkách zcela výjimečně) Štefan Osuský, právník mezinárodního renomé, který často pracoval i v různých komisích Společnosti národů a jenž také dokázal za řadu let navázat četné kontakty ve francouzských politických, diplomatických a hospodářských kruzích. Se svými spolupracovníky zasílal do Prahy desítky zpráv a šifrovaných telegramů o politickém vývoji třetí republiky, jež doplňovaly jeho podrobné reference o rozhovorech s francouzskými politiky, o nichž referoval většinou formou úředních dopisů zasílaných přímo ministru zahraničních věcí či prezidentovi.

O poznání méně informací zasílalo svému ministerstvu do Prahy vyslanectví ve Velké Británii, řízené od roku 1925 Janem Masarykem. I Masarykovi se podařilo proniknout (jistě i díky svým dispozicím rodinným) mezi podstatnou část britské politické elity a snad právě tato okolnost spolurozhodla o jeho setrvání ve funkci, třebaže právě koncem roku 1935 vážně uvažoval v souvislosti se změnou mužů na Hradě, že se vrátí do Prahy a povede Benešovu prezidentskou kancelář. Referáty londýnského úřadu si všímaly – na rozdíl od vyslanectví v metropoli na Seině – i vývoje v celém britském impériu, o němž nadto referovala i většina konzulů rozesetých na čtyřech dalších kontinentech říše. Tyto informace totiž napomáhaly analyzovat skutečnou britskou politiku (pro niž Evropa byla jen jedním z jevišť, třebaže zřejmě nejdůležitějším), nelze však konstatovat, že by v Praze vyvozovali z těchto informací zásadnější závěry.

Vyslanectví v Německu, vzhledem k vývoji německé politiky pro ČSR v té době jistě fatálně důležité, vedl již od poloviny roku 1932 Vojtěch Mastný. Tomuto excelentnímu právníkovi s bohatými diplomatickými zkušenostmi (Mastný byl v první polovině dvacátých let vyslancem ve Velké Británii a pak dlouholetým titulářem v Itálii, kde se přiučil lecčemu o fungování fašistické diktatury) se dařilo udržovat korektní kontakty jak s vedením zahraničního úřadu v čele s Konstantinem von Neurathem, tak s některými předáky vlastní nacistické elity, mj. Hermannem Göringem. Díky tomu (a také díky informačním zdrojům dalších československých diplomatů v Berlíně působících, mj. tiskového přidělence Kamila Hoffmanna) byla Praha poměrně solidně informována nejen o vlastním dění v Říši, ale také o záměrech nacistických pohlavárů. To pak ještě umocňoval tok informací z různých regionů Německa, získávaných z deseti československých konzulátů, i když se z jejich zpravodajství zachovalo dodnes jen torzo.

Zastupitelské úřady v metropolích obou dalších totalitních diktatur, fašistické Itálie a stalinistického SSSR, měly již menší štěstí na zkušené analytiky tamního vývoje. V Itálii zastupoval republiku František Chvalkovský, kdysi politický protežovaný Antonínem Švehlou, jistě pilný úředník, který v italské poli-

tické reprezentaci – fašistické i ještě „předfašistické“ – navázal četné kontakty. Do značné míry však zjevně podléhal prostředí, v němž se pohyboval, což mj. právě koncem roku 1936 vyvrcholilo jeho pokusem přimět Prahu, aby fakticky uznala Mussoliniho výboj ve východní Africe, proti čemuž – jak bylo již zmíněno – právě Beneš ještě jako ministr zahraničních věcí zaujímal zcela zásadní stanovisko.

Vyslancem v Sovětském svazu v roce 1936 zůstával tamní první řádný titulář ČSR Bohdan Pavlů, jinak dobrý znalec ruského prostředí ještě z časů první světové války a následujících časů protibolševické intervence. Pavlů jistě nepatřil k obdivovatelům stalinistického modelu (a ostatně měl příležitost se nejednou přesvědčit o svéráznostech situace cizích diplomatů v metropoli Stalinyvy říše); jeho zpravodajství, stejně jako referáty jeho pilného tiskového přidělnice Josefa Šusta však sestávaly především z registrování vnějších projevů sovětské politiky, i když ani Pavlů neunikla postupně se rýsující zdrženlivost Moskvy vůči evropským problémům (samozřejmě s výjimkou angažování v občanské válce ve Španělsku), jež kontrastovala se sovětskou politikou zvláště v letech 1934–1935.

K tomuto zpravodajství pak přistupují zprávy z vyslanectví malodohodových spojenců (Jugoslávie a Rumunska) a dalších sousedních států (Maďarska, Polska a Rakouska), když zprávy z ostatních evropských i mimoevropských zemí mají již spíše doplňkový charakter.

Písemnosti československé zahraniční služby z let druhé světové války jsou uloženy v AMZV, kde jsou soustředěny ve fondu Londýnský archiv. Nejvýznamnější dokumenty jsou obsaženy v jeho součásti, v tzv. fondu Londýnský archiv – důvěrné spisy (LA–dův.), a v souborech telegramů došlých a odeslaných. Část fondu LA–dův. je dochována v původním uspořádání, v němž jsou spisy řazeny do věcných skupin. Většinu písemností tvoří průběžná korespondence důvěrného charakteru, přičemž významné jsou zejména soubory politických zpráv. K orientaci ve fondu slouží inventární soupis, který dává základní přehled o uspořádání a obsahu dochovaných materiálů. Při heuristice byly prostudovány veškeré písemnosti vztahující se k tématu publikace. Heuristika se prováděla i v další části fondu Londýnský archiv, ve které jsou uloženy spisy tajné (LA–T).

Kopie a koncepty politických zpráv československých zástupců jsou uloženy ve fondech československých zastupitelských úřadů. Originály a kopie dokumentů smluvního charakteru jsou uloženy v tzv. Archivu smluv.

Telegramy jsou jak pro meziválečné období, tak pro období válečné (zde však pravidelně až od ledna 1941, kdy se pevně zformovala struktura exilového ministerstva zahraničních věcí) obecně dochovány ve dvou základních souborech – Telegramy odeslané (TO) a Telegramy došlé (TD), přičemž oba soubory se dělí na řadu uspořádanou podle sídel příjemců, resp. odesílatelů, tj. československých zastupitelských orgánů, a na tzv. číselnou řadu, v níž jsou telegramy řazeny podle průběžných čísel všech odeslaných a přijatých depeší.

V číselných řadách jsou na konci zařazeny telegramy označené písmenem T (tajné), které jsou vyňaty jak ze souborů dokumentů řazených podle sídel zastupitelských orgánů, tak i z vlastní číselné řady. Za telegramy T jsou připojeny původní texty telegramů, často rukopisné, podle nichž se připravovala vysílací verze, resp. jež jsou původními konceptními záznamy došlých depeší. Telegramy v obou souborech i řadách jsou manipulovány v jednoročních celcích. Při heuristice byly prostudovány všechny telegramy odeslané a došlé z let 1937, 1941 a 1942 a všechny telegramy s označením T (tajné). Přihlédnuto bylo i k původním textům odeslaných telegramů a k záznamům ministerstva o došlých telegramech. Pozornost byla zaměřena na telegrafické instrukce K. Krofty, E. Beneše, J. Masaryka a H. Ripky, adresované československým zástupcům, a na telegrafické zprávy československých diplomatů, obsahující informace o jejich jednáních s cizími představiteli (srv. instrukci o manipulaci se šifrovými depešemi¹).

V Národním archivu (NA, dříve Státní ústřední archiv v Praze) se výzkum pro válečné období prováděl především ve fondu Archiv H. Ripky (AHR, dříve fond H. Ripka, označený jako fond číslo 1). Většina písemností tohoto fondu se vztahuje k období let 1939–1945, kdy H. Ripka působil nejprve jako člen Československého národního výboru v Paříži, později jako státní tajemník a od r. 1941 jako státní ministr ministerstva zahraničních věcí v Londýně. Fond, jehož archivní zpracování bylo I. Šťovíčkem dokončeno v roce 2009, obsahuje 310 kartin. Dosavadní uspořádání je výsledkem manipulace provedené v r. 1951 v bývalém Studijním ústavu ministerstva vnitra (SÚ MV) z písemností, jež Státní bezpečnost zabavila v pracovně ministra H. Ripky. Písemnosti stejného charakteru jsou uloženy na různých místech fondu, naopak některé celky obsahují nesusoudné materiály, ať již z hlediska tematického, chronologického či spisovenského. K orientaci ve fondu sloužil donedávna pouze soupis písemností z r. 1951. S ohledem na tuto skutečnost byly materiály uložené ve fondu prostudovány systematicky, přičemž pozornost jsme zaměřili hlavně na dokumenty vztahující se k diplomatickým jednáním. V současné době je badatelům k dispozici rozsáhlý a podrobný inventář, v němž jsou zápisy inventárních jednotek uspořádány strukturovaně a systematicky, přičemž vlastní uspořádání fondu se nezměnilo a v platnosti zůstaly i původní signatury.

Stranou nezůstala ani další část Ripkových písemností, která byla získána v roce 1997 od Georgese Ripky z Paříže a je uložena v Ústavu pro soudobé dějiny Akademie věd ČR (ÚSD AV ČR) v Praze. Ta však zahrnuje převážně spisy z období poválečného (zejména z poúnorového exilu) a jen část obsahuje kopie a opisy korespondence a záznamů rozhovorů z válečného období.

Pokud jde o další fondy Národního archivu, heuristika se prováděla ve fondu Státní rada, Londýn (SR–L), z něhož byly vytěženy hlavně dokumenty ze zasedání Státní rady a ze zasedání jejího zahraničního výboru. Ve fondu Před-

¹ *Od uznání československé prozatímní vlády do vyhlášení válečného stavu Německu 1940–1941*, Dokumenty československé zahraniční politiky, sv. B/2/1, Praha 2006, s. 39–41.

sednictvo ministerské rady – Londýn (PMR–L) byly prohlédnuty zápisy ze zasedání československé emigrační vlády v Londýně, ale vzhledem ke špatné čitelnosti tužkou psaných rukopisných zápisů nemohly být prakticky využity. Jediná známá přepsaná verze zápisů se dochovala ve fondu Edvard Beneš II v Archivu Ústavu T. G. Masaryka. Ta také byla pro potřeby publikace využita. V Národním archivu byl proveden průzkum i ve fondech dalších orgánů státní správy v emigraci, tj. ve fondech jednotlivých ministerstev v Londýně. Tyto fondy však neobsahují významnější dokumenty, týkající se sledované problematiky s výjimkou fondu Ministerstvo vnitra–Londýn (MV–L), převzatém z bývalého SÚ MV, ve kterém je uložena řada dokumentů, vztahujících se k politickému vývoji ve sledovaných státech, k postavení exilových reprezentací i k bilaterálním vztahům.

V roce 1996 byla do tehdejšího Státního ústředního archivu uložena písemná pozůstalost Jana Masaryka, fond však dosud není zpracován a není zatím badatelské veřejnosti přístupný. Editorům bylo umožněno nahlédnout do předávacích seznamů a mohli se orientačně seznámit s některými dokumenty, které se týkají diplomatických jednání v Londýně za války, nikoliv však ve sledovaném období.

Rozsáhlý výzkum byl proveden ve fondech tzv. Benešova archivu (BA). Ten byl do r. 1990 uložen v trezorech bývalého Archivu Ústavu marxismu-leninismu při ÚV KSČ a pro širší badatelskou veřejnost byl téměř nepřístupný. V červnu 1990 tyto fondy přešly do péče Archivu Ústavu T. G. Masaryka (AÚ–TGM). V současné době je veškerá písemná pozůstalost E. Beneše zpracována, a to jako jeden fond, který má čtyři oddíly. Písemnosti z let 1939–1945 tvoří ve fondu Edvarda Beneše druhý oddíl (EB II), který sestává z devíti částí, dříve často označovaných jako samostatné fondy. Jsou to Depeše (DEP), Radiodepeše (RD), část Válka (V), dříve také označovaná jako Písemná pozůstalost E. Beneše, Rozhlas, Hospodářské zprávy (HZ), f. 38 (SÚ MV), E. Beneš–Londýn (EB–L), Košice (Koš.), a tzv. f. 40. Heuristika ve fondu se zaměřila především na části E. Beneš–Londýn, Válka, f. 38 (SÚ MV), Depeše a f. 40, ze kterých bylo také vytěženo nejvíce dokumentů. Součástí Benešova archivu jsou i fondy J. Smutný – f. 37, a fond V. Klecanda – f. 38 (čísla fondů bývalého Archivu Ústavu dějin KSČ), které obsahují řadu písemností, týkajících se diplomatických jednání a československé zahraniční politiky.

Vzhledem k tomu, že většina písemností E. Beneše, a to i těch, které vznikly z činnosti jeho kanceláře v Londýně, je uložena v AÚTGM, Archiv Kanceláře prezidenta republiky (AKPR) nespravuje větší archivní soubory, které by podstatným způsobem dokumentovaly činnost E. Beneše v roce 1942. Při výzkumu v této instituci byl vytěženo fond Londýnský archiv, který je archivně zpracován a inventarizován. Obsahuje písemnosti převážně duplicitního charakteru a méně závažné dokumenty. Pozornost byla dále zaměřena na fond J. Smutný. Většina písemností tohoto významného fondu, kterou tvoří deníkové záznamy a přílohy k těmto záznamům, byla v r. 1966 uveřejněna ve vědecké publikaci

L. Otáhalové a M. Červinkové, *Dokumenty z historie československé politiky 1939–1943*.

Část pozůstalosti E. Beneše darovala Hana Benešová do Archivu Národního muzea (ANM),² kde byly tyto materiály delimitovány do dvou fondů – f. E. Beneš a f. H. Benešová. Fond H. Benešová má převážně soukromý charakter a převažují v něm materiály po r. 1945. Fond E. Beneš má také charakter spíše osobního fondu, nicméně i zde byly nalezeny dokumenty diplomatické povahy, vztahující se ke sledovanému období. Ve fondu jsou například uloženy rukopisné záznamy a poznámky J. Smutného z let 1939–1945.

V ANM byla také prostudována písemná pozůstalost Z. Fierlingera, pro kterou je v současné době již zpracován inventář. Dále zde byly studovány pozůstalosti R. Bechyněho, V. Beneše, K. B. Palkovského a dalších osobností, v nichž však nebyly nalezeny žádné významnější materiály k tématu.

Ve Vojenském ústředním archivu–Vojenském historickém archivu (VÚA–VHA) byl výzkum soustředěn na fondy ústředních orgánů vojenské správy, tj. na fondy Ministerstvo národní obrany–Londýn (MNO–L), Vojenská kancelář prezidenta republiky–Londýn (VKPR–L). Studovány byly i fondy převzaté z bývalého SÚ MV, fond 37 (zpravodajský odbor MNO, Londýn), Československá vojenská mise (ČSVM) v SSSR a fond 22 (smíšené písemnosti ústředních orgánů zahraniční vojenské správy). Většina písemností těchto fondů, týkajících se sledovaného tématu a období, však byla integrována do fondů, z nichž byla v padesátých letech vyňata zásahem ministerstva vnitra. Všechny uvedené fondy jsou archivně zpracovány a zpřístupněny inventáři. V dalších fondech VHA nebyly podle inventářů zjištěny dokumenty, které by odpovídaly danému tématu.

V Archivu bezpečnostních složek (ABS), dříve Archivu ministerstva vnitra (AMV), byla provedena pouze doplňující heuristika. Vzhledem k nepřilíživému a atypickému systému vyhledávání v tomto archivu (princip lustrací jednotlivých osob, nově je badatelům k dispozici část inventářů) byla pozornost zaměřena na písemnosti z let 1940–1941, v nichž vystupují osobnosti československé zahraniční politiky v Londýně, tj. E. Beneš, J. Masaryk a H. Ripka. Výsledky výzkumu však nepřinesly významnější zjištění, většina vyhledaných dokumentů již byla známa z jiných archivů.

Z pozůstalostí Benešových spolupracovníků byl prostudován fond J. Opočenský, uložený v Archivu Akademie věd České republiky (AAV ČR). Tento fond je v současné době již uspořádán a inventarizován, významnější dokumenty, týkající se sledovaného období, neobsahuje. Stranou výzkumu nezůstal ani fond plk. Františka Moravce, uložený v NA. Obsahuje xerokopie dokumentů z pozůstalosti, která se nachází v USA ve vlastnictví dcery F. Moravce Hany Moravcové-Disherové. Pro sledovanou problematiku má však význam jen okrajový. Z dalších pozůstalostí byla zkoumána i část pozůstalosti H. Ripky,

² Dokumenty byly do ANM, Praha, dodávány na základě dohody od roku 1969 až do smrti H. Benešové v roce 1974, v roce 1975 byly archivu dodány i materiály z její pozůstalosti.

uložená v Ústavu pro soudobé dějiny AV ČR, byly zde však nalezeny většinou jen duplicitní kopie a opisy dokumentů.

Předkládaný soubor vědomě vychází zejména z dokumentů československé provenience, resp. z dokumentů uložených v archivech České republiky. Řada písemností československé provenience je však uložena také v zahraničních archivech, výzkum ve Slovenském národním archivu (SNA) v Bratislavě – ve fondech Ministerstvo zahraničních věcí SR 1939–1945, Kancelář prezidenta republiky, č. 203 – Odbočka zpravodajské ústředny v Bratislavě a pozůstalost V. S. Hurbana – však neprokázal výskyt dokumentů ke sledované problematice, pouze některé poznatky byly využity ke komentářům.

Při komentování dokumentů z druhé světové války bylo přihlédnuto k pozůstalostem československých diplomatů a politiků, uloženým v Hoover Institution Archives (HIA), Stanford University, USA. Týkalo se to zejména fondu prezidentova osobního tajemníka E. Táborského. Nalézají se v něm kopie některých dokumentů, známých z jiných archivů, a také cenné deníky z let 1939–1945, z nichž byl zatím publikován jen zlomek. Dále byly kompletně prostudovány pozůstalosti Š. Osuského, L. K. Feierabenda, J. Slávika (včetně obsáhlých Slávikových rukopisných pamětí, které zahrnují období 1936–1943) a I. Ducháčka (včetně jeho deníku z let 1939–1945). Přihlédnuto bylo i k pozůstalosti K. Lisického, uložené ve School of Slavonic and East European Studies (SSEES), University of London.

Z dalších zahraničních archivů byly využity výsledky výzkumu v britských a amerických archivech, zejména v The National Archives (TNA) v Londýně a National Archives and Record Administration (NARA) ve Washingtonu. Využity byly i dokumenty z Archivu vnější politiky v Moskvě, kde je třeba upozornit na konvolut záznamů Huberta Ripky (uložené ve fondu 0138 – referentura po Československu), které byly nalezeny po Ripkově útěku do exilu v jeho kabinetu a v dubnu 1948 předány sovětským diplomatům v Praze. Nicméně, jak ukázalo jejich srovnání s Ripkovými záznamy, uloženými v pražských archivech, všechny využitě záznamy jsou uloženy též v České republice.

V rámci výzkumu byly studovány základní vědecké edice. Na publikované dokumenty, pokud byly do souboru zařazeny, se odkazuje v odkazovém aparátu dokumentu, nebo byly využity v poznámkách a v komentářích.

Nejcennějšími dochovanými dokumenty z válečného období jsou záznamy o rozhovorech představitelů politické reprezentace. E. Beneš o většině rozhovorů pořizoval záznamy, které mnohdy zpracovával na základě svých poznámek, často stenografických, zachycených přímo při jednáních nebo záhy po nich. Pracovníci prezidentovy kanceláře upravovali záznamy do konečné podoby. E. Beneš ovšem čistopisy mnohdy ještě doplňoval rukopisnými poznámkami či vsuvkami. Vše zároveň nasvědčuje tomu, že prezident o některých rozhovorech záznam neučinil. Podobné záznamy zpracovával i H. Ripka, nejméně se jich dochovalo od J. Masaryka, a pokud existují, jsou zpravidla stručné. J. Masa-

ryk zřejmě informoval E. Beneše o svých rozhovorech ústně, jak naznačuje ve svém tzv. deníku J. Smutný.

Českoslovenští diplomatičtí představitelé v zahraničí o svých rozhovorech a jednáních informovali ministerstvo podrobnými zprávami, často s rozsáhlými citacemi partnerů. Ostatní českoslovenští politici a diplomaté, kteří sídlili v Londýně, zasílali své zprávy o rozhovorech někdy přímo prezidentovi, zpravidla je však podávali ministerstvu zahraničních věcí, které je v některých případech postupovalo E. Benešovi.

Podrobné záznamy o svých rozhovorech s E. Benešem, týkajících se různých jednání, prezidentových názorů ap., si vedl J. Smutný. Obdobný význam mají deníkové záznamy prezidentova sekretáře E. Táborského, využité ke komentování publikovaných dokumentů.

Pokud se týká depeší, ať již odeslaných či došlých, jejich kompletní soubory, dochované v AMZV, byly vždy studovány s ohledem na téma a období zpracovávané v publikaci. Systematický výzkum umožnil srovnání výsledných textů s různými dochovanými variantami, tj. koncepty, opisy či záznamy o došlých telegramech. V některých případech bylo možné srovnat i došlé a odeslané texty telegraficky předávaných dokumentů, uložené na různých místech fondů, v různých fondech i v různých archivech.

Při heuristice byly zjištěny a do publikace zařazeny i dokumenty smluvního charakteru, které doposud nebyly publikovány, nebo byly zveřejněny nevhovujícím způsobem (například v překladu). Heuristika prokázala, že dokumentace k diplomatickým vztahům za druhé světové války se dochovala přes různé zásahy téměř v úplnosti, i když stav, uspořádání a zpřístupnění jednotlivých fondů stále ještě neodpovídá archivním normám ani badatelské potřebě.

Výběr dokumentů se uskutečnil v několika fázích. Ve studovaných fondech je velké množství dokumentů, které mají pouze informativní charakter, tj. podávají či zaznamenávají údaje o situaci ve sledovaných státech. První fáze výběru se uskutečnila již při heuristice tím, že se tyto dokumenty nebraly v úvahu a neevidovaly se. V další fázi byly nejdříve vyřazeny dokumenty duplicitní formou i obsahem nebo pouze obsahem. V závěrečné fázi se s uplatněním pramenné a historické kritiky vyhodnocovala pravost a věrohodnost dokumentů a posuzoval se význam informací v nich obsažených.

Prakticky kompletně byly zařazeny dokumenty o diplomatických jednáních mezi nejvyššími představiteli politických reprezentací, tj. záznamy a zprávy o rozhovorech mezi československými představiteli a státníky a předními politiky a diplomaty velmocí – Velké Británie, USA a SSSR, ale i dalších států protifašistické koalice. Výběrově jsou v edici zastoupeny i zprávy bývalých československých konzulárních úředníků. V zájmu plného zachycení tématu byly výběrově zařazeny i dokumenty vztahující se k vojenským a zpravodajským kontaktům, hospodářským jednáním apod.

A nyní obecně k edičnímu zpracování:

Některé dokumenty jsou publikovány ve výňatku. Výběr částí textu se řídil především tématem, vypouštěly se ty pasáže textu, které se nevztahovaly ke sledované problematice. Při výběru výňatků se dále aplikovaly obecné zásady pro výběr dokumentů.

Při volbě základního textu se u každého dokumentu přihlíželo k jeho specifické. Vždy se však vycházelo z obecných zásad, které stanoví, že originál dokumentu (prvopis) má přednost před dalšími variantami. U korespondence i u dokumentů, předávaných telegrafickou cestou, sloužil vždy za základ vydání dokument, který byl doručen adresátovi, pochopitelně pokud se dochoval. U depeší došlých ministerstvu zahraničních věcí sloužil za základ vydání definitivní přepis telegramu, nikoliv šifrovaná verze nebo koncept dešifrátu. Stejně tak zpravidla za základní text nebyl zvolen tzv. záznam o došlé depeši. U telegramů odeslaných, u nichž se došlé verze většinou nedochovaly, sloužil za základ vydání text konečného vyhotovení, který byl dán k zašifrování a k odeslání. U záznamů o rozhovorech měla vždy přednost poslední verze záznamu, obsahující konečné autorské zásahy.

Pokud se nedochoval originál dokumentu, sloužil za základ vydání text kopie, jež – jako průklep (průpis) – vznikla současně s originálem. Jen v těch případech, kdy nebyla nalezena ani kopie dokumentu, sloužil za základ vydání opis.

Přepis dokumentů se prováděl v souladu s pravidly pro přepis historických textů. V zásadě se při přepisu užívala pravopisná norma platná v současné době, pouze dobové odchylky či zvláštnosti v textu byly ponechány v původní podobě. Běžné písařské chyby se opravovaly bez označení. Stylistické chyby a prohřešky proti jazykové normě byly ponechány v původní podobě s upozorněním, a to buď v textu znakem [!] nebo ve formě textové poznámky. Běžné zkratky nebo zkrácená slova se rozepisovaly bez označení. Jen v těch případech, kdy zkratka nebyla jednoznačná a mohla by se číst v několika významech, byla dle kontextu rozepsána v hranatých závorkách.

Zkratky osobních jmen v dokumentech, v nichž jméno nebylo uvedeno v úplnosti, byly rozepsány v hranatých závorkách. V záznamech rozhovorů, v nichž se jména osob vedoucích rozhovor uvádějí v originálním záhlaví dokumentu nebo ve formulaci označující obsah jednání, se zkratky osobních jmen rozepisovaly bez označení. Interpunkce byla upravena podle současné pravopisné normy. Formuláře dokumentů, tj. např. záhlaví, adresa, datační formule, se nepublikují. Údaje v nich obsažené jsou zachyceny v záhlavní anotaci a v textových poznámkách. Nepublikuje se také označení stupně utajení, upozorňuje se na ně pouze v textové poznámce. Přístup k označování dokumentu stupněm utajení přitom nebyl jednotný. Na vlastnoruční podpis autora se neupozorňuje. Pokud je podpis uveden u originálu nebo kopie (průklepu) dokumentu, jde většinou o rukopisný podpis. U opisů jde o strojopisný přepis jména.

U dokumentů, jež se publikují ve zkráceném znění, jsou všechny vypuštěné pasáže označeny v textu grafickým znakem pro vypuštění textu [...]. V textové poznámce se pak stručně charakterizuje obsah vypuštěné části.

Dokumenty jsou v publikacích uspořádány chronologicky. Ediční zpracování dokumentů vychází z jejich pramenné a historické kritiky. Každý dokument je opatřen vědeckokritickým a informačním aparátem, který obsahuje záhlaví, údaje o uložení a vnější popis dokumentů. Výsledky další pramenné a textové kritiky dokumentů jsou zachyceny v textových poznámkách. Rozšiřující informace a výsledky historické kritiky obsahu jsou zpracovány ve věcných poznámkách a komentářích.

Záhlaví dokumentu přináší datum dokumentu, místo jeho vzniku, označení druhu písemnosti, jméno autora, adresáta a stručný obsah publikované písemnosti. Datace vychází zpravidla z data uvedeného na dokumentu. U telegraficky zaslaných dokumentů se uvádí datum jejich odeslání, na datum přijetí se upozorňuje v textové poznámce. Upozornění je připojeno i tehdy, když se datum odeslání neshoduje s datem vyhotovení čistopisu, popřípadě konceptu. Záznamy rozhovorů jsou zpravidla datovány dnem rozhovoru, uvedeným na dokumentu, neboť datum vyhotovení záznamu není většinou známo. V některých případech lze opodstatněně předpokládat, že záznamy byly pořízeny v den rozhovoru, jindy je patrné, že záznam vznikl až po několika dnech, zřejmě na základě poznámek. Na způsob datace záznamů rozhovorů se upozorňuje v textových poznámkách. Pokud dokument není datován, datum bylo určeno na základě pramenné a historické kritiky dokumentu. Zjištěné údaje se pak uvádějí v hranatých závorkách.

Místo vzniku dokumentu se zpravidla určuje podle údajů uvedených na dokumentu. Pokud na něm není uvedeno, uvádí se to místo, kde původce, tj. instituce či autor dokumentu, sídlil, popřípadě, kde bylo vedeno jednání. Místo vzniku dokumentu se uvádí v hranatých závorkách pouze v těch případech, kdy není možné s určitostí prokázat, kde instituce sídlila, nebo kde autor dokumentu v době vzniku písemnosti pobýval, respektive, kde se rozhovor konal.

Určení druhu dokumentu vychází z diplomatické kvality publikované písemnosti. Jako záznam rozhovoru jsou označovány dokumenty, jež účastník jednání učinil pro vlastní potřebu či pro potřebu úřadu. Mají zpravidla stálou formální podobu a jsou většinou vyhotoveny v čistopisu. Úprava záznamů vykazuje u některých autorů (E. Beneš, H. Ripka) typické formální znaky.

Ustálenou formu mají zpravidla ve válečném období i zprávy československých diplomatů, instrukce prezidenta E. Beneše, ministra J. Masaryka i státního tajemníka H. Ripky, jakož i dokumenty diplomatické korespondence (nóty, dopisy, memoranda aj.). Neoficiálním druhem dokumentů o diplomatických jednáních a rozhovorech jsou poznámky a deníkové záznamy. Tento druh písemností zpravidla nemá pevnou formu, text není většinou stylisticky upraven. Pro meziválečné období je naopak typická přesná forma záznamů, na které existuje

tovaly formuláře, a to jak pro telegrafické zprávy, tak i pro zprávy politické a periodické.

Autor dokumentu, adresát a účastníci rozhovorů jsou v záhlaví uváděni příjmením, iniciálou jména a funkcí. Biografické údaje jsou shrnuty v rejstříku.

Za každým dokumentem je odkaz uvádějící místo uložení, formu dochování a způsob vyhotovení. Každý odkaz se skládá ze zkratky archivu a místa jeho sídla, dále z názvu či zkratky archivního fondu, signatury či jiných ukládacích znaků (inventární číslo, název věcné složky ap.) a čísla kartonů. V odkazu jsou uvedena místa uložení všech dochovaných a při heuristice zjištěných textů dokumentů.

Pokud se týká formy dochování, dokumenty jsou označeny jako originály, kopie, koncepty a opisy. Za originál je obecně považován prvopis konečného autorského vyhotovení. V závislosti na typu dokumentu je tento pojem ještě upřesněn. U korespondence (zprávy, instrukce, hlášení, dopis ap.) je za originál považován ten prvopis, který byl doručen adresátovi. U záznamů rozhovorů je za originál považován prvopis čistopisu poslední autorské verze.

U dokumentů zasílaných telegraficky je forma dochování rozvedena. Uvádí se, zda jde o verzi odeslaného či došlého telegramu. Jako originál odeslaného telegramu je označován prvopis odeslané verze textu dokumentu. V některých případech nelze s jistotou určit, zda jde skutečně o odeslaný text. Tehdy je prvopis konečné autorské verze, jenž byl předán k odeslání, označen pouze jako originál. Tento text byl kanceláří před odesláním zpravidla upravován a od odeslané či došlé verze se v drobnostech – jak dokládají ty případy, kdy je možné provést srovnání – lišil. U došlých telegramů je situace ještě složitější. V archivu se dochovaly i původní došlé zašifrované texty, původní dešifráty a čistopisné přepisy došlých telegramů, které jsou zpravidla publikovány. Jako originál je označován prvopis přepisu.

Deníkové záznamy a dokumenty poznámkového charakteru jsou většinou označovány jako originály, tj. jako konečné verze tohoto druhu dokumentu. Jako kopie jsou označovány ty dochované texty dokumentů, které vznikly současně s originálem jako průklepy či průpisy. Jako opisy jsou označovány ty dochované texty dokumentů, které nevznikly současně s originálem, ale byly přepsány později podle originálu, podle jeho kopie nebo podle konečného konceptu. Tyto dokumenty nesou zpravidla i označení opis již při vzniku. U opisu se většinou neuvádí, zda jde o prvopis či průklep.

Jako koncepty jsou označovány všechny verze dokumentů, které ještě neměly definitivní podobu a sloužily jako podklad pro napsání konečné verze – originálu. U každého publikovaného dokumentu, resp. u všech dochovaných verzí textů, je rovněž uveden způsob jejich vyhotovení, tj. zda jde o strojopis, rukopis, stenogram apod. U dokumentů, které byly již dříve uveřejněny v publikacích vědeckého charakteru, obsahuje odkaz kromě údajů o uložení v archívech i citaci těchto prací.

Výsledky vědecké pramenné a textové kritiky jsou dále zaznamenány v textových poznámkách. Zde jsou uvedeny upřesňující údaje, týkající se datace, místa vzniku dokumentu, druhu dokumentu, jeho autora a adresáta. Textové poznámky přinášejí informace, týkající se vlastního publikovaného textu, upozorňují na chyby v textu, přinášejí jeho správné znění, upozorňují na autorské změny v textu, autorské vypuštění textu ap. Dále vysvětlují ediční zásahy do textu, nezvyklé zkratky, pokud nejsou rozepsány ap. V textových poznámkách jsou rovněž doplňující informace o uložení dokumentu, formě jeho dochování či vyhotovení i předchozího zveřejnění.

Komentáře a poznámky vycházejí z obsahové historické kritiky textu. Upřesňují fakta uvedená v písemnostech, přinášejí odkazy na další dokumenty v publikaci, rozvíjejí informace obsažené v dokumentech, přičemž využívají ty dokumenty, které do edice nebyly zařazeny.³

Svazky jsou kromě edičního a historického úvodu vybaveny dalším vědecko-informačním aparátem. Osobní rejstřík přináší základní údaje, tj. plné jméno, informace o funkcích a činnosti, jež osoby, vyskytující se v textech dokumentů a v jejich aparátu, zastávaly či vykonávaly v uvedených letech, zvláště ve válečném období. Odkazuje na čísla publikovaných dokumentů. Dále je svazek 1941/2 vybaven anglickými registry, která stručnou formou shrnují obsah publikovaných dokumentů (regesta jsou vždy součástí II. svazku válečné řady).

doc. PhDr. Jan Němeček, DrSc.

³ Veškeré zásady zde uvedené vycházejí z publikace: *Zásady vydávání novověkých historických pramenů z období od počátku 16. století do současnosti*, Státní ústřední archiv, Praha 2002.